

तपस्त्रिवनी

नागपूरच्या मेयो हॉस्पिटलमध्ये डॉ. पारसनीस जयंतला तपासत होते. त्याचा भाऊ वसंत आणि पत्नी श्यामला चिंतित मुद्रेने उभे होते. श्यामलाच्या लग्नाला जेमतम दोन वर्षे झाली नाही तोच जयंतला पॅरालिसिसचा अटॅक आला होता. त्यामुळे सगळेजण घाबरून गेले होते. जयंतची प्रकृती तशी दणकट होती. नुकताच तो एल एल. बी. झाला होता. सनद घेऊन नागपुरलाच वकिली सुरु करावी अशा विचारात तो मग्न होता. श्यामलाच्याही आनंदाला पारावार नव्हता. आतापर्यंत शिक्षणासाठी सासरे पैसे पाठवीत होते. त्यामुळे श्यामलाला अतिशय काटकसरीने संसार करावा लागत होता. जयंतची वकिली चांगली चालायला लागली कि आपल्या सर्व हौशी पुर्ण होतील, अजून तर आपला राजाराणीचाच संसार आहे असे तिला वाटे. भरपुर एन्जॉय करु. पण तिच्या मनातील स्वप्नील विचारांना नियती हसत होती. वकिलीची परीक्षा देऊन ते दोघे एक महीना श्यामलाच्या माहेरी अंबेवाडीला गेले. श्यामलाच्या आईने जावयाचे खूप लाड केले. रोज नवे नवे पदार्थ खाऊ घातले. जावयाची तैनात राखली. भरपुर खाणे, भरपुर फिरणे, मेळण्याबरोबर गप्पागोष्टी यात महीना कसा संपला कळलंच नाही.

दोघं नागपूरला परत आले. एकेदिवशी जयंतला ताप आला. श्यामलाने घरीच क्रोसिन वगैरे दिले. दोन दिवसांनी ताप उत्तरला. पण त्याच रात्री त्यालापॅरालिसिसचा अटॅक आला. श्यामलाने आपल्या भावाला आणि भाऊजीना तार करून बोलावून घेतले. त्या दोघांनी त्याला डॉ. पारसनीसांच्या हॉस्पिटलमध्ये नेले आणि आता ते जयंतला तपासत होते. श्यामला त्यांच्या चेह-याकडे वारकाईने पहात होती. त्यांच्या निर्णयावर तिचे भवितव्य ठरणार होते. डॉक्टरचा गंभीर आणि विचारमग्न चेहरा पाहून तिच्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली.

"डॉक्टर हे बरे होतील ना हो ?" तिने रडवेल्या आवजात विचारले.

"आपण प्रयत्न करु या. तुम्ही यांना हॉस्पिटलमध्ये ॲडमिट करा आपण उपायांची पराकाष्ठा करु," डॉक्टर म्हणाले. जयंतला हॉस्पिटलमध्ये ॲडमिट केले. एक महिना तो तेथे राहीला. पण प्रकृतीत फारसा फरक पडला नाही. त्याचे बोलणे थोडे सुधारले. हातही थोडे हलविता येउ लागले पण पायांना हालचाल करता येईना. शेवटी जयंतला घरी आणले. मसाज करणारा माणूस नेमला. महिनाभर त्याने मालिश केले. पण फारशी सुधारणा झाली नाही. श्यामलाचे राजाराणीच्या सुखी संसाराचे स्वप्न भंगले. तिच्या नशिबी कायम नव-याची शुश्रूषा

करण्याचे आले. पण ती डगमगली नाही. पतिसेवेचे तिने व्रतच घेऊन टाकले. त्याचे पथ्यपाणी, आंघोळ, बेडपॅन देणे इ. कामे ती व्रतस्थपणे करु लागली.

"श्यामल, किती करशील माझी सेवा ? मी अपंग तुला काय देणार आहे ?"

"मला काही नको, तुम्ही मङ्या कायम नजरेसमोर राहीलात की मला पुरे," श्यामल म्हणाली. त्याचे डोळे भरुन आले. तो तिला म्हणाला-

"श्यामल, माझां ऐकशील ?"

"सांगा ना-तुम्ही सांगितलं अन् मी ऐकलं नाही, असं कधी झालंय कां ?" श्यामला म्हणाली.

"तसं नाही गं, तु माझ्याशी घटस्पोट घेऊन दुसरं लाग्न कर. अजुन तुझं सारं आयुष्य जायचं आहे. आपलं तारुण्य वाया घालवू नकोस. तू अर्ज कर मी लगेच सही देतो. माझ्या या परिस्थितीमुळे तुला लगेच घटस्फोट मिळेल," जयंत तळमळीने म्हणाला. त्याच्या तोंडावर हात ठेवीत श्यामला म्हणाली, "भलतच काहीतरी बोलू नका. भारतीय स्त्री एकाला पती मानते, त्याला सोळून जात नाही. पुनः हा विषय काढू नका." श्यामला म्हणाली.

नागपूरला तीन खोल्यांचं स्वतःच घर होतं, हे त्यांचं भाग्यच म्हणायचं. वकिली करून पैसा मिळविण्याचं स्वप्न केळ्हाच भंगलं होतं. सासरे श्यामलाच्या लग्नाच्या कितीतरी आधीच वारले होते. मोठे दीर अकोल्याला मामलेदार होते. त्यांचं उत्पन्न चांगलं होतं आणि जयंतवर त्यांचं प्रेम होतं. ते दर महिन्याला ठराविक रक्कम पाठवित होते. तसं श्यामलाचं माहेरही समृद्ध होतं. भेटायाला आलेला कोणीही रिकाम्या हाताने येत नसे. धान्य, भाजीपाला, फळं वगैरे घेऊनच येई. घरात काही कमी दिसलं तर न बोलता आणून टाकी. पण असं किती दिवस चालणार होतं. तिच्या जाऊबाईला, भावजयांना हे आवडत नव्हतं, हे श्यामलाच्या केळ्हाच ध्यानात आलं होतं. तिनं भावांना मनाही केलं पण अजूनतरी तिच्यावरील प्रेमात खंड पडला नव्हता. पण हे फार दिवस चालाणार नव्हतं. नोकरी करण्याइतकी ती शिकलीही नव्हती आणि त्याकाळी स्त्रियांनी नोकरी करण्याची प्रथाही नव्हती. भविष्यात आंधारच दिसत होता. ती जयंतला रोज मालिश करीत होती त्यामुळे पायात थोडीशी हालचाल दिसत होती. पण कमरेत खुपच अशक्तपणा दिसत होता. तो ताठ बसू शकत नसे. फार वेळी बसू शकत नसे. ती निरलसपणे त्याची सेवा करीतच होती. तिला एकटीला कोठे जाण्याची सवय नव्हती. आणि जयंतला एकटं

सोडून जाणंही शक्य नव्हतं. शेजा-याशी संबंध चांगले ठेवल्यामुळे शेजारी मदत करीत. त्यामुळे वेळ निभावून जाई.

जयंत बुद्धिमान होता. त्याच्या अंगी कर्तृत्व होते. पण त्याला शारीराची साथ नव्हती. स्वतःच्या अवस्थेबद्दल त्याला कीव येई. एकदा घरातले बंद पडलेले घड्याळ त्याने सहज चाळा म्हणून उकलले. त्याचे पार्ट्स् स्वच्छ केले. पुनः पुनः प्रयत्न करून जागच्या जागी बसविले. घड्याळ बंद केले आणि काय आश्चर्य ? इतकेदिवस बंद पडलेले घड्याळ चालू झाले. त्या टिकटिक आवाजाने त्याला त्याचा मार्ग सापडला. श्यामलाने त्याला घड्याळ रिपेरीसाठी लागणारी सर्व इन्स्ट्रुमेंट्स आणून दिली आणि त्याचा धंदा सुरु झाला. थोडे उत्पन्न सुरु झाले. वेळही चांगला जाऊ लागला. पण अजून तो ब-याच अंशी परावलंबीच होता. अजूनही त्याचे सर्व कार्यक्रम श्यामलाच्याच मदतीने चालत. सकाळी उठल्यापासून ती त्याच्या सेवेतच असे. त्यानंतर स्वतःचे आवरुन स्वयंपाक, दोघांची जवणे झाल्यावरच तिला श्वास घ्यायला फुरसत मिळे. त्यामुळे तिला घरातच राहावे लागे. बाहेर कोठे जाता येत नसे. अन् बाहेर पडले की लोकांच्या फालतू चौकशीना तोंड द्यावे लागे. कोणी विचारी-

"कसं आहे गं श्यामल, तुझ्या नव-याला ? स्वतंत्रपणे उभं राहता येतं का ?"

"तुमचं कसं भागतं गं ? दीर पेसा पाठवतात की भाऊ मदत करतात ?" दुसरी विचारी.

ती गप्प बसून राही. काहीच उत्तर देत नसे. घड्याळ रिपेरीची कामे आता भरपूर मिळू लागली होती. काटकसरीने राहून का होईना संसाराचा गाडा बराचसा रुळावर आला होता. थोरले दीर मधून मधून कपडे इ. ची मदत करीत होते. त्यातच तिला दिवस गेले. तिचे मन आनंदाने भरून गेले, पण त्याबरोबर चिंताही वाढली. नव्या जीवाचा वाढता खर्च आपल्या तुटपुंज्या उत्पन्नात भागेल का ? याची काळजी वाटत होती. पण मूल हवेसे वाटत होते. श्यामला जयंतला म्हणाली-

"अहो, आता आपला खर्च वाढणार. लहान मूल घरात आले की सर्वच गोष्टी लागणार ! काय करू मी ? मला काही सुचेनासे झाले आहे. मी अँबॉर्शन करून घेऊ का ?"

"नको, हे मूल होऊ दे. आपल्या नीरस जीवनात थोडीशी तरी हिरवळ येईल. मी जास्त काम करीन," जयंत म्हणाला.

"अहो, पण मी त्या लहान बाळात गुंतून पडेन, मग मला तुमची सेवा व्यवस्थित करता येणार नाही. तुमच्याकडे दुर्लक्ष होईल," श्यामला म्हणाली.

"श्यामल, हे बाळ आपल्या जीवनात आनंद आणील. तू एकटी पडतेस. कष्टाने दमून जातेस, लोक तुला हिणवतात, हे मला कळत नाही का? या बाळाच्या सहवासात तू प्रसन्न राहशील," जयंत म्हणाला.

"मी आनंदी नाही, हे तुम्हाला कोणी सांगितले? तुमच्या सारखा समजूतदार पती मिळाला हे माझे भाग्यच नाही का? आजार काय कोणाच्या हातचा आहे का? लग्नानंतर मलाच जर काही झाले असते तर तुम्ही मला टाकून थोडेच दिले असते?" श्यामला म्हणाली.

श्यामला योग्यवेळी प्रसूत होऊन तिला निरोगी, गोरापान, गुटगुटीत मुलगा झाला. कोणी बोलून दाखवले नसले, तरी बाळात काही व्यंग असण्याची सगळ्यांच्या मनात धाकधुक होतीच. आता श्यामलाचे काम जास्तच वाढले पण बाळाच्या गोड हसण्याने तिला त्या कष्टाचे काही वाटत नव्हते. बाळाचे नाव मोठ्या कौतुकाने प्रसन्न ठेवले. सर्व नातलग या निमित्ताने एकत्र आले. बारसे जोरात झाले. तेवढाच श्यामलाच्या जीवाला विरंगुळा मिळाला. प्रसन्न मोठा झाला. शाळेतून कॉलेजात गेला. नोकरीही त्याला चांगली मिळाली. तो मुंबईला स्थायिक झाला. आईने आपणांजवळ राहावे असे त्याला वाटले पण आईला वडीलांना सोडून चार दिवससुद्धा कोठे जाता येत नव्हते. जयंत नागपूर आणि आपले घर सोडून कोठेच जायला तयार नव्हता. त्याच्या सेवेतच तिची इतिकर्तव्यता होती, समाधान होते. आयुष्यभर तिने अबोलपणे मूक तपश्चर्या केली.